

Хлоп'ята

Олег Буцень

До станції ще було їхати хвилин десять. Як і раніше, дружно вистукували колеса, а за вікном вагона уже повільніше пропливали телеграфні стовпи, самотні будівлі. Нарешті поїзд прогуркотів по мосту, звернув за ліс, і попереду замелькали пристанційні споруди.

Іван Петрович Литвин стояв у тамбурі біля відчинених дверей і з-за спини провідника намагався впізнати ці малознайомі йому місця. Здавалося, він уже бачив колись маленьку будку із смугастим шлагбаумом на переїзді, довгі базарні столи в затінку високих дерев, високу водонапірну башту.

Поїзд уповільнив хід, але все ще тягся по станції, наче ніяк не міг зупинитися після тривалого бігу. Нарешті став.

Іван Петрович легко зіскочив з приступок на забризкану мазутом гальку, яка весело зашурчала під його чобітьми.

Він ступив на шіатформу і зупинився коло дерев'яного паркану.

Так, наче десь тут він стояв багато років тому. Тільки не було самого будинку станції: замість нього, трохи далі, праворуч, тулився до дерев дощаний будиночок, що, як паровоз, викидав клуби сірого диму. А люди сиділи невеличкими купками на клунках, на чомоданах. Не було тоді високих осокорів, асфальтованої доріжки... Не було тоді ще сивини на його скронях, двох довгих зморщок, які пролягли від кутів рота на підборіддя.

Паровоз засвистів, викинувши в небо клуби білої пари. Брязнули буфери, і поїзд рушив. Ще кілька хвилин, і він уже гуркотів далеко-далеко, лишаючи за собою жовту хмару куряви, що ніяк не могла його наздогнати.

І станція поринула в тишу.

Але це тільки спочатку йому так здалося. Ось звідкілясь долинули дзвінкі голоси дітлашні.

Він озирнувся і побачив, як під високими деревами діти дружно ганяли м'яча.

Іван Петрович поставив на землю коричневий чомоданчик, звичним рухом розправив гімнастерку і попростував до босоногих футболістів.

Між двох цеглин, на воротах, ближче до нього, стояв, а вірніше — сидів кучерявий хлопчик. Він закинув ногу на ногу і старанно вивчав свою босу підощву. Хлопець так захопився цим заняттям, що й оком не моргнув, коли повз нього в, ворота проскочив м'яч.

— Гол! Гол! — закричали дітлахи на майданчику.

— Ти чого гав ловиш? — накинулись на нього товариші.— Знов через тебе гол!

У них був такий погрозовий вигляд, наче вони програвали принаймні першість світу.

Малий, відчуваючи небезпеку, запобігливо закліпав віями і зашморгав носом.

— Так я ж казав... нога у мене...— І про всяк випадок ступив крок назад, готовий при першій-ліпшій небезпеці накивати п'ятами.

Іван Петрович ближче підійшов до гурту.

— Де ж ваш захист? — спитав він футболістів.— Хто захисники?

Хлопці з цікавістю глянули на військового, який так несподівано втрутився в їхню розмову.

— Федько захисник,— відповів хлопчик у довгих штаних.

— А от і не я, а Микола,— запально виправдувався Федько.— Ти ж сам мені сказав, щоб я не стояв біля воріт.

— Стривайте, стривайте. Не всі разом,— замахав рукою Іван Петрович.— Виходить негаразд. Хто у вас капітан?

— Павка, ось.

Наперед вийшов русявий хлопець, з вицвілими бровами, облупленим носом. На вигляд йому було років тринадцять — чотирнадцять. Він уважно глянув на кашкет Івана Петровича, потім на погони і діловито запитав:

— А ви — льотчик?

— Як бачиш.

Іван Петрович відчув, як одразу попав у полон допитливих очей. Про футбол було остаточно забуто, і старий потертий м'яч, напевно, з задоволенням відпочивав на краю майданчика від безперервних ударів дитячих ніг.

— У мене до вас, хлопці, діло,— сказав Іван Петрович, обводячи поглядом босоногу ватагу.— Десь тут, за селом, колись була могила льотчика лейтенанта Безбородька, який загинув ще у війну.— Він трохи підняв кашкет і провів рукою по спітнілому лобі.— Чи є вона зараз?

Хлопці зашепотілися, щось пригадуючи.

— Отамечки за лісом вона,— нарешті показав рукою на схід Павка.

— Гаразд.— Іван Петрович замислився.— Хто з вас проведе мене до неї?

Всі подивилися на Павку, якому в таких випадках, напевне, належало вирішальне слово.

— Ми можемо вас провести. Тільки скоро вечір. А назад іти — темно буде.

— Це далеко?

— Кілометрів за п'ять.

— Та що ти! Більше,— загомоніли хлопці.

Іван Петрович глянув на годинник.

— Пішли. Встигнемо.

І вся ватага дружно залопотіла по добре нагрітій за день ґрунтовій дорозі.

Незабаром Іван Петрович уже знав, як звати багатьох хлопчаків. Вони йшли поруч, з обох боків. А малий Ромка, недавній воротар, то забігав наперед, то плентався ззаду, все відшукуючи собі зручне місце. Більше говорив Іван Петрович і, звичайно, про війну.

Так у розмовах минули кукурудзяне поле, спустились у вибалок, де за зеленими кучерями дерев виглянули ошатні хатки. Попереду, десь у кінці вулиці, забіліло світле

плесо ріки — і здавалося, що вулиця ось-ось пірне в воду. Сонце поволі сідало — велике, золоте, розморене за довгий робочий день."

— А це наша хата,— сказав Ромка, показуючи рукою на білу хатину під шифером.

— А криниця у тебе є? — спитав Іван Петрович.

— Є, глибока!

— У нас краща вода, смачніша,— перебив його Федько.

— А от і в нас краща! Ходіте до нас! — засперечалися хлопці.

— Нема часу,— відказав Іван Петрович, заперечливо хитаючи головою.— Може, якось іншим разом.

Ромка переможно глянув на товаришів і побіг уперед. Він просунув між штахетами руку, відкинув гачок і пузом відіпхнув рипучу хвіртку.

— Заходьте...— Хотів ще щось додати, але засоромився і почервонів по самі вуха.

Побачивши у вікно таку юрбу хлопців з військовим, з хати вибігла схвильована Ромчина мати. Але по усміхнених обличчях дітлашні враз збагнула, що нічого страшного не скоїлось.

— Здрастуйте, — привітався до неї Іван Петрович. — Кажуть, у вас вода смачна. Можна напитися?

— Авжеж,— привітно відповіла жінка.— Проходьте в хату. Яким це побитом до нас?— Та, власне, проїздом я. Хочу відвідати могилу товариша, що за селом у вас. Під час війни загинув.

— Може, ви переночували б у нас, а ранком і пішли б на могилу. Бо до неї далеченько. Та й на вечір завертає.

— Дякую. Я краще в сільраді переночую. Не буду вас турбувати.

— Ну які ж це турботи! — сплеснула руками Ромчина мати.— Лишайтеся та й годі! У нас є де переспати.

Іван Петрович сів на лавку.

— То як, хлопці, завтра зранку проведете мене?

— А ви нам розкажете про того льотчика?—спитав Павка.

— Обов'язково!

— Ну от і гаразд,— сказала жінка.— А вони нехай вам розкажуть, який сад коло школи виростили. Який город чудовий!

Поки Іван Петрович хлюпотівся під цівкою холодної води з умивальника, що висів на стовпчику, хлопці посідали на колоди під сараєм.

— Погано у нас вийшло,— задумливо сказав Павка. — Могила льотчика у нас під носом, а ми й забули про неї.

— Так вона ж далеко від нас,— заперечив йому Петрусь.

— Де ж то далеко? Як до тітки бігаєш у Хирівку, то нічого. А це ж могила льотчика. Він за наше село загинув!

Виправдуватись більше ніхто не став.

— Може, її пофарбувати треба? — запропонував Федько.

Усі замислились.

— Треба. Пофарбувати і навести порядок,— твердо сказав Павка.— Слухайте уважно. Ти, Павлусь, знайди червоної і зеленої фарби. У діда Спиридона попроси. І щітку не забудь узяти. Ти, Грицю, принесеш з Миколою свіжого піску з річки. А ти, Юрку, попередити дівчат, щоб нарвали квітів. І зранку бути всім там. Ясно?

— Оце так здорово! — мало не закричав Федько. І раптом схаменувся: — А що, коли той льотчик раніше за нас прийде?

Коротку радість наче вітром здуло. Хлопці замислились.

— Я беру це на себе,— сказав нарешті Павка, підводячись.— Раніше дев'ятої він не прийде. Але дивіться, щоб до нашого приходу все зробили.

Посутеніло. На небі одна по одній почали засвічуватися зірки, як малесенькі ліхтарики. Чим далі, вони ставали яскравішими, і здавалося, все розгоряються і розгоряються.

Іван Петрович сидів на колоді у гурті хлопців і оповідав їм про той далекий час, коли армія переможно гнала фашистів з нашої землі, оповідав про свого загиблого друга.

— Його звали Степаном Безбородьком,— почав він неквапливо.— Ми познайомилися в авіаучилищі і зразу потоваришували. Він був мовчазний, небалакучий. Своє горе завжди тримав при собі і нікому не розказував про нього. А горе тоді у кожного було — війна. Ми навіть не знали, що його батьків убили фашисти. Тільки після смерті Степана про це довідались — з листів, які він зберігав. Вчився він добре і літав добре. Після училища нам пощастило: ми потрапили в один полк. Літали на винищувачах, завжди в парі. Я попереду — ведучим, він — за мною, прикривав мене. Чимало у нас було боїв, і не один раз Степан рятував мене, здавалося б, від неминучої смерті. На війні це дуже важливо, коли знаєш, що поряд — друг, який за тобою піде і в огонь і в воду. У бою інколи не бачиш свого напарника. Але я відчував його завжди і саме тоді, коли мені загрожувала найбільша небезпека. А одного разу він повернувся на аеродром просто чудом: ми нарахували в його літаку аж чотирнадцять пробоїн! Мужня це була людина, безстрашна.

Іван Петрович замислився, щось пригадуючи. Хлопці щільніше присунулись до нього.

— Якось нас підняли по тривозі. Треба було відбити напад гітлерівських бомбардувальників, які хотіли розбомбити ваш міст і станцію. Ми стояли тут недалеко. Ворожих літаків було більше, ніж наших. Довелось прийняти нерівний бій. Через станцію і міст уже йшли наші поїзди на захід, і нам треба було їх зберегти будь-що,— такий ми одержали наказ. Ворожі літаки трималися купою, а так їх важко здолати. У повітрі закрутилася справжня карусель. Пам'ятаю, як два бомбардувальники майже одночасно задимилися і каменем ринули вниз. Та лишилося ще три. Я гукнув Степанові по радіо: "Атакую першого. Прикривай справа". І кинувся на ворога. Літак загорівся. На радощах я закричав: "Стюпка! Здорово!" Але відповіді не почув. Я озирнувся. Степанів літак теж загорівся: полум'я пасмами виривалося з мотора. "Стрибай! — загукав я йому.— Парашут!" Та, напевне, було вже пізно. Коли бачу:

Степан скеровує свій палаючий літак на фашиста і з ходу вривається в нього... Це був останній бій Степана. Того ж дня ми розшукали його тіло і поховали за вашим селом.

Іван Петрович замовк. Дістав сірники з кишені і припалив погаслу цигарку.

Хлопці сиділи нерухомо, пригорнувшись одне до одного,— ставало прохолодно.

— А потім де ви були? — роздумливо спитав Павка.

— Та де ж міг бути? Воював, до кінця війни воював. А тоді направили мене в училище, навчати молодих льотчиків. Далеко це звідси, в Сибіру. Там і осів.

Іван Петрович поплескав хлопців по плечах і вже веселіше сказав.

— А тепер по хатах. На добраніч!

Цієї ночі він довго не міг заснути. Потривожив минуле — і нескінченні спогади відігнали сон. Ось, наче з мороку, вплив Степан,— русявий, вилицюватий, з задумливим поглядом невеселих очей. Навіть згадалося, як того останнього дня він старанно голився і ніяк не міг пригладити впертого вихора на голові.

Ніч була тиха, спокійна. Зазирнув місяць у кімнату і ліг на підлозі світлим килимком. Нарешті думки вгамувалися, розмістилися по своїх куточках,— Іван Петрович заснув.

Прокинувся він від яскравого сонця, що світило прямо в вічі. Глянув на годинник — сьома. Швидко одягся, умився.

— А де ж Павка? — спитав він у Ромки, який уже крутився дзигією коло нього.

— Зараз прийде. Поки поснідаємо, і прийде.

Снідали самі, бо Ромчина мати пішла вже на поле. Ромка, як гостинний хазяїн, пригощав Івана Петровича свіжим салатом, смаженою рибою, узваром, картоплею, варениками— усім підряд, аби тільки гість затримався за столом. Попоївши трохи, Іван Петрович ввічливо почав відмовлятися. Але Ромка чесно виконував наказ Павки: не відпускати гостя. І, незважаючи на його протести, збігав ще до льоху і приніс холодну ряжанку.

— Ось покуштуйте,— поставив на стіл коричневий глек.— Там ще квас є. Хочете, принесу?

— Не можу, слово честі, не можу, — рішуче одмовився Іван Петрович.— Я ж не встану з-за столу, а нам ще йти скільки! Де ж твій Павка забарився?

— Зараз прийде. Ось побачите. І на поїзд встигнете. — І про всяк випадок висипав на стіл смажене гарбузове насіння.

— Спасибі, Ромко. Напевне, не будемо чекати Павки. Пішли.

— Добре. Тільки ключа знайду,— сказав Ромка і заходився нишпорити по кімнаті. Він шукав старанно, терпляче, не минаючи жодної баночки, коробочки, навіть попросив Івана Петровича помацати на шафі, чи не лишила часом мати там ключа.

— От клятий! І куди він міг подітися? — Ромка насупив брови і блукаючим поглядом обвів кімнату.

Хтозна, скільки б ще тривали ті пошуки, коли б Іван Петрович випадково не знайшов ключа... на гвіздку в сінях.

Тільки вони замкнули хату, як раптом наче з-під землі об'явився Павка.

— Чого це ти так спізнився? — трохи дорікаючи, сказав йому Іван Петрович.

Павка стояв біля яблуні і смикав за мотузку, на якій сушилася білизна.

— Мати затримали. У крамницю ходив.— І, помовчавши, додав: — Ми навпрошки підемо. Так швидше буде.

— Хай так,— довірливо погодився Іван Петрович і попростував за ними.

Сонце вже підбилося високо, але не припікало. І було приємно йти тихою ранковою вулицею понад річкою, яка ще не прокинулася від сну і бадьорила прохолодою.

Потім пройшли стежкою через якісь городи. З-за дерев виглянула біла триповерхова будівля.

— Це наша школа! — з погордою сказав Павка.— І сад наш.

— А сливи які там смачні,— мрійно додав Ромка.— Давайте зайдемо?

Іван Петрович похитав головою:

— Поспішати треба.

— Ну, то хоч школу подивіться. Я вам покажу наш клас,— не здавався Ромка.

— От невгамовні. Кажу ж вам, що не можу зараз.

Поминули школу, сад, ще городи. Вже й хати лишилися позаду. Знову вийшли на дорогу. Раптом Ромка як зойкне! І застрибав на одній нозі. Скривився, зціпив зуби, сів край дороги.

— Що таке? — схилився до нього Іван Петрович.

— Нога... заскочила,— не сказав, а видавив з себе Ромка і пильно почав її оглядати.

Павка натискав то в одному місці, то в другому, а Ромка стиха стогнав. Іван Петрович теж оглянув Ромчину ногу — і зверху, і знизу. На ній було стільки різних подряпин, синяків, що важко було розібрати, де в нього болить. Бо ж і вчора боліла... Коли ж Іван Петрович натиснув пальцем, Ромка спочатку хотів було закричати, але раптом передумав.

— Уже легше,— сказав спокійніше і опустив ногу додолу.

Він підвівся, обережно ступив на неї раз, другий, як пробують узимку на калюжці лід.

— Нічого, дійду.

Нарешті показався ліс. І чим ближче вони підходили до нього, тим ширшими ставали кроки Івана Петровича. Інколи він кидав погляд на Ромку, і той, наче по команді, відразу починав припадати на ушкоджену ногу. А через кілька кроків знову дріботів по дорозі, забувши про свої недавні прикrostі.

Край лісу, на невеличкому пагорбі, вже видно було могилу за зеленою огорожею.

Павка наддавав ходи, Ромка не відставав.

— Порядок,— ледь чутно ворухнув він губами. І, повернувшись до Івана Петровича, сказав:

— Оце вона і є.

Маленький горбочок, був дбайливо прибраний свіжими квітами і зеленими сосновими гілками. На білій дощечці слова: "Лейтенант Безбородько Степан Андрійович, 1921 — 1943 рр. Загинув у бою з фашистами за Батьківщину".

Іван Петрович зняв кашкета. Стояли мовчки. Огорожа і дерев'яний обеліск із зіркою виблискували під промінням серпневого сонця.

Тільки зараз, трохи постоявши, Іван Петрович відчув, що навколо пахне свіжою фарбою. Цей запах не могли заглушити ні духмяні квіти, ні смолисті соснові гілки. Він пильно подивився на огорожу і помітив на траві свіжі краплини фарби.

Перехопивши його погляд, хлопці ще нижче похилили голови.

У кущах підліска щось зашаруділо.

— Не крийтеся, хитруни,— голосно сказав Іван Петрович.— Ідіть сюди!

Минула якась хвилина, і з-за кущів один по одному почали виходити хлопчак — вчорашні знайомі. Вийшли і дві дівчинки: одна з чорними кісками, смуглява, в бузковому платтячку, друга — білявенька, в рожевому. Вони наближались повільно, невпевнено, наче чогось боялися.

Останнім підійшов Павлусь, старанно ховаючи за спину руки.

— Не ховай. Все одно на носі фарба,— якимось по-батьківськи тепло сказав Іван Петрович.

Щось невимовно хороше, світле і радісне вщерть виповнило його груди.

Глянув на Павку, на Ромку — до яких тільки хитрощів не вдавалися вони, аби його затримати! Та хіба на них можна ображатись?

— Ну як нога, не болить? — спитав він у Ромки, куйовдячи його шорстке волосся.

— Ні,— набурмосився Ромка.

Іван Петрович ступив через огорожу і поправив на могилі квіти.

Десь за лісом пихкотів паровоз, набираючи швидкість. Сизий димок звився над верхівками далеких сосен. У просвіті між деревами замелькав поїзд, він наближався до мосту. І в повітрі розлігся потужний гудок паровоза, наче салют тому, хто віддав своє життя за цей міст, за цю рідну землю.